

Pere Coll i Milà
Salvador Miret i Torrens

Mig segle de castells a Ribes per Festa Major

Mig segle de castells a Ribes per Festa Major

Autors: Pere Coll i Milà, Salvador Miret i Torrens

Disseny Gràfic: Manel Font i Milà

Edita: Ajuntament de Sant Pere de Ribes

Comissió de Festes de Ribes

Imprimeix Impremta Falcó

Sant Pau, 25 de gener de 2001

1. Introducció

El segle xx, que tot just fa uns dies s'ha acabat, ha deixat el món casteller en un estat de salut envejable i no comparable a cap altre moment en la història: hi ha més colles que mai (60), més actuacions que mai, es fan castells mai vistos fins al moment (quatre de nou amb folre i pilar, torre de nou amb folre i manilles, tres de deu amb folre i manilles...) i, superant les àrees tradicionals, arriba a gran part dels Països Catalans.

Com a ribetans i aficionats al món dels castells, davant la manca d'estudis sobre la presència castellera a Ribes, ens vam embranchar en la difícil tasca de recopilar la informació referent a les actuacions dutes a terme a Ribes durant les festes majors, moment en què aquestes tenien un ressò més important entre la societat ribetana. Hem deixat per a un altre estudi les actuacions realitzades en altres punts del municipi o a Ribes mateix, però fora d'aquestes dates assenyalades.

Ribes, com a poble plenament penedesenc i per tant integrant de l'àrea tradicional castellera formada pel Penedès i el Camp de Tarragona, participa d'aquesta tradició, tot i que de manera molt menor que viles com Vilafranca, Vilanova i fins i tot Sitges. Amb tot la tradició de les actuacions castelleres no es remunta a uns pocs anys enrere, sinó que des de 1949 les trobem documentades amb més o menys regularitat.

Però sens dubte allò que més va afavorir la difusió d'una certa cultura castellera entre els ribetans va ser la creació d'una colla pròpia, els Castellers de Ribes, entre 1981 i 1985. La colla aconseguí en aquest breu període d'existència un nivell gens menyspreable per a l'època, consolidant les construccions de set pisos, alhora que participava de la vida social i associativa de Ribes. Per tant, creiem necessari un estudi més aprofundit sobre la colla ribetana i tot allò que representà ara que fa 20 anys de la seva creació.

Ribes del Penedès, gener de 2001

2. Les primeres actuacions 1949 – 1954

Als anys quaranta el fet casteller patia encara les conseqüències de la Guerra Civil (1936-39), el nou ordre establert, l'exili i les penúries de la postguerra. Les colles unificades de Xiquets de Valls, Xiquets de Tarragona i Nens del Vendrell intenten recuperar el ritme de la renaixença castellera, iniciada el 1926, i que havia assolit la màxima esplendor amb la recuperació del quatre de vuit el 1932 i del tres de vuit el 1934. El 1939 la colla unificada de Valls, més coneguda com la Barreja, ja recupera el quatre de vuit a Torredembarra, mentre que el tres de vuit no serà recuperat fins el 1951 pels Nens del Vendrell. Són uns anys en què s'intenta recompondre el trencaclosques de les colles de Valls, Tarragona i el Vendrell, i que el 1948 veu sorgir una nova colla, els Castellers de Vilafranca.

Fins aquest moment Ribes no havia gaudit de cap actuació castellera ja que les dues festes majors se situaven fora dels circuits tradicionals. Cal pensar en les dificultats de comunicació existents al segle XIX i que sols existien les dues colles vallenques que viatjaven amb carro i enllaçaven diverses festes. No serà fins a la creació dels Castellers de Vilafranca i la voluntat de la Comissió de Festes de Ribes de millorar substancialment el programa de festes que es podrà gaudir d'una actuació castellera.

Així doncs, per Sant Pere de 1949 la Comissió de Festes va voler destacar el fet popular, tal i com posa de manifest el programa de festes: "(...) del inusitado esfuerzo que ha puesto la Comisión Oficial de la Fiesta Mayor de San Pedro de 1949, en que los festejos populares proyectados para su celebración, constituyeran la base de la misma, su nervio principalísimo, a cuyo efecto ha logrado organizar un programa tan vasto e importante de ello, que no tiene precedentes en los anales de esta población.(..)".

És amb aquest objectiu que la Comissió de Festes contacta amb els Castellers de Vilafranca. De la correspondència mantinguda destaca una carta on els vilafranquins exposen les condicions de l'actuació que "no importan beneficio alguno para nosotros y solo en concepto de gastos de desplazamiento: a) para el desplazamiento de la colla es necesario que nos recojan con un camión. b) en concepto de grallers y gastos accesorios seran de pesetas quinientas. c) en caso que nuestra estancia en esta población sea durante todo el día, la manutención de los "castellers" correrá a cargo de este ayuntamiento (40 comensales)". Així, per Sant Pere "Y como espectáculo popular cumbre, jamás visto en nuestra población, tendremos la actuación de los flamantes Castellers de Vilafranca, los cuales levantarán sus famosas torres humanas de tanta espectacularidad y emoción y que en forma también desinteresada, se han ofrecido a contribuir al mayor esplendor de nuestra fiesta.(..)".

Així el 29 de juny "A las nueve y media, llegada de los simpáticos Gigantes de Villanueva y Geltrú y de los formidables Castellers de Vilafranca, los cuales, junto

Castellers de Vilafranca, 4 de 6, Sant Pere, 1949 (família Riba-Bosch)

con los Diablos de Villanueva y las demás danzas populares, recorrerán la población en alegre matinal. [...] Terminada la función religiosa y regresada la Comitiva oficial a la Casa Consistorial, frente a la misma, los bailes y danzas populares se exhibirán y Els Castellers de Vilafranca formarán sus famosas y regias torres humanas de tanta espectacularidad y emoción." Gràcies a fotografies de l'època sabem els castells aixecats: tres i quatre de sis, quatre de sis amb l'agulla i diversos pilars de quatre.

Com veiem, els Castellers de Vilafranca s'afegiren juntament a la resta de balls populars al seguici festiu. Aquest model d'inclusió del fet casteller dins la festa major es mantindrà fins al 1976 i durant els anys de vida dels Castellers de Ribes.

Castellers de Vilafranca, primer 4 de 7 fet a Ribes Sant Pere, 1952 (Arxiu històric de Ribes)

A partir de 1977 s'organitzaran diades castelleres en cap de setmana donat que el dia de Sant Pere deixa de ser festa d'àmbit nacional.

L'estada dels castellers vilafranquins entre nosaltres no s'acabà al matí ja que "este simpático grupo de 50 individuos, evolucionó durante la tarde frente a domicilios de conocidos ribetanes"¹, a la mitja part del partit de futbol i en un interval de l'espectacle "del ya famoso Grupo de Juventudes Femenino de FET y de las JONS de Sitges"².

En anys successius els Castellers de Vilafranca tornaren per Sant Pere. Les seves actuacions eren seguides amb molt interès sent "ovacionados en sus atrevidas torres ejecutadas antes en la plaza de los Mártires i después de los divinos oficios, ante la Casa Comunal"³.

Les actuacions consistien en diversos pilars de quatre i castells de sis, sovint nets, i el 1952 van aconseguir el primer castell de set.

El 1954 fou el darrer any en què els vilafranquins ens van oferir els seus castells. Poc després una forta crisi els portaria a no actuar en tot el 1956, per reorganitzar-se l'any següent i adoptar el color verd com a distintiu de la camisa ja que fins llavors anaven de rosats.

1 E.S., 16 de juliol de 1949, núm.3005, pàg.4

2 LI. 742 AHCR

3 E.S., 9 de juliol de 1950, núm.3057, pàg.4

així com diversos castells de sis. No ens ha d'estranyar que en tan sols mig any de vida la colla vallenca aixequés castells de set donat que la majoria de castellers havien format part de la desapareguda Muixerra. Aquell mateix 1971 acabarien descarregant el cinc de set, el quatre de set amb l'agulla i carregant la torre de set.

El fet casteller anava quallant no sols entre els ribetans sinó també als altres pobles de la comarca, ja que cada vegada eren més els aficionats que seguien el fet casteller per les places més importants del país. Aquest fet es manifesta en la creació de diverses colles. Així per Sant Bartomeu de 1971 es presenten a Sitges els Castellers de Sitges. L'any següent, per Sant Jordi, seria

Vilanova la que veuria néixer la seva pròpia, els Bordegassos de Vilanova, colla que a finals d'aquell any patiria una escissió de la qual sorgirien els Castellers de Vilanova-Colla de Mar.

El 1972 el programa de Festa Major de Sant Pere presenta diverses novetats donat que serà la primera vegada des de 1939 que el nom de Sant Pere de Ribes apareix en català, alhora que apareix una torre de set amb camisa vermella a la portada, clar record de l'actuació de la Joves de Valls. El dijous 29 de juny els encarregats d'aixecar castells foren els *"Castellers de Sitges, por primera vez en nuestra localidad"*, tal i com ens ho recorda el programa de Festa Major. Els Castellers de Sitges van venir a Ribes amb moltes ganes d'agradar al públic, al mateix temps que volien aconseguir el seus millors castells, després que a Vilanova, en la presentació dels Bordegassos, aconseguissin carregar el primer quatre de set i descarregar el primer pilar de cinc del seu historial, així com intentar per primera vegada el tres de set. Així ho manifesta Francesc Barbegal a l'Eco de Sitges dies abans de l'actuació: *"Creiem que els seus progressos aniran endavant, intentant superar la darrera actuació a Vilanova. Esperem que el quatre de set es descarregui i veiem l'aleta —és difícil, però creiem que està dins les nostres possibilitats— en el tres de set. Per poder realitzar aquest programa (...) fa falta una cosa imprescindible: una bona pinya."*⁵

Però no va ser la manca de pinya la que va impedir realitzar aquesta ambiciosa actuació sinó més aviat altres problemes. Deixem que sigui el mateix Barbegal qui ens ho expliqui: *"Els Castellers de Sitges no van poder actuar en totes les seves possibilitats per diferents raons: per una part abans d'anar-hi ja es va lesionar un terç i no precisament pujant un castell sinó caminant, es va trencar un peu. El mateix dia de l'actuació un minyó que puja en el pilar de cinc i en el quatre de set es va posar malalt. (...) Però el difícil per no dir impossible de*

Ambient casteller a la Plaça de la Vila el Sant Pere de 1969 (Josep Riba)

⁵ Eco de Sitges, 24 de juny 1972, núm.4180, pàg.6

superar va ésser aquella hora i dos quarts d'espera per actuar, després de la sortida d'ofici (es va sortir a la una i no es va actuar fins a dos quarts de tres) que va repercutir en la força i resistència del casteller."⁶

El resultat final fou, però, molt positiu ja que van descarregar la torre de sis, el quatre de sis net i un pilar de cinc i carregar per segona vegada el quatre de set i un altre pilar de cinc. Tant el tres com el quatre de set serien descarregats pels sitgetans durant el decurs de la Festa Major de Sitges d'aquell mateix any, dies en què també intentaren sense èxit la torre de set.

El 1973 foren els Bordegassos de Vilanova els que actuaren a Ribes per primera vegada, aconseguint carregar per primera vegada en la seva història el quatre de set, alhora que descarregaven el tres de sis aixecat per sota i la torre de sis. El quatre de set seria descarregat a Canyelles el 22 de juliol del mateix any.

En anys successius els Castellers de Sitges i els Bordegassos de Vilanova anaren alternant la seva presència en la Festa Major de Sant Pere i van aixecar diferents castells de la gamma de set. A destacar que el 1974 els Castellers de Sitges van carregar el primer quatre de set amb l'agulla que es veia a Ribes.

El 1977 hi haurà diverses novetats: el dia de Sant Pere no hi haurà castells, sinó que per primera vegada tenim la presència dels Falcons de Vilafranca. L'actuació castellera es va traslladar al cap de setmana més proper i serien dues les colles que ens visitarien, els Bordegassos de Vilanova i els Castellers de Vilafranca. D'aquesta actuació destaquen el quatre de set amb l'agulla descarregat pels verds i el seu intent de torre de set.

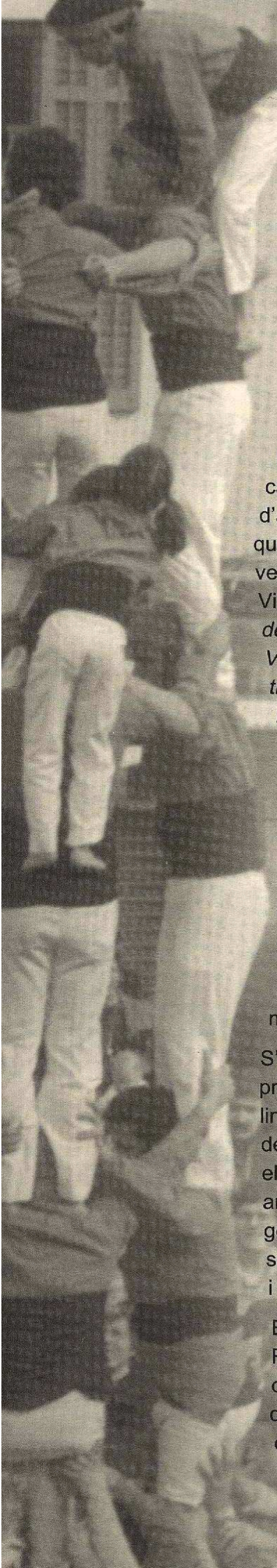
El 1978 no es va realitzar cap actuació castellera, però en canvi van venir els Falcons de Vilanova. L'any següent foren els Bordegassos els que vingueren. Van descarregar el tres i quatre de set i la torre de sis.

El 1980 Ribes va poder gaudir d'un esperat duel entre les dues millors colles de la comarca del moment: els Castellers de Sitges i els Bordegassos de Vilanova. Els Bordegassos havien estat la colla revelació de la temporada anterior al carregar el quatre de vuit i descarregar la primera torre de set. Aquests

Castellers de Vilafranca, 2 pilars de 5 simultanis, Sant Pere, 1969 (Josep Riba)

⁶ *Eco de Sitges*, 9 de juliol de 1972, núm.4182, pàg.4

castells situaven els vilanovins entre les millors colles del moment donat que el 1979 sols les dues colles vallenques i els Castellers de Vilafranca havien assolit algun castell de vuit. Per la seva banda els sitgetans també venien de completar una temporada excel·lent ja que havien descarregat per primera vegada el tres de set per sota i havien tornat a carregar la torre de set després de dos anys sense aconseguir-ho. Amb aquests precedents s'esperava una bona diada, però la cosa no va rutilar del tot i aquesta es va caracteritzar per la llenya recollida, especialment pels sitgetans: un intent de tres de set per sota i dos de torre de set, un d'ells amb l'aixecador col·locat. Aquest castell el van descarregar finalment per primera vegada el 29 d'agost a Sitges, després d'haver-ne carregat 11 des que el 1973 ho fessin per primera vegada.

L'any 1981 era any candelero a Valls i per primera vegada a la vila bressol dels castells s'organitzava una trobada amb les 17 colles existents. Aprofitant-se d'aquest fet, donat que aquesta els servia d'assaig de cara al dissabte següent, i que la Festa Major s'esqueia en diumenge, Ribes va poder gaudir per primera vegada per Sant Pau d'una actuació casteller a càrrec dels Castellers de Vilafranca. Així el 25 de gener a 3/4 d'11 del matí tindria lloc l'*"Anada a Sant Pau, de les Autoritats municipals, acompanyats dels Balls Populars, Castellers de Vilafranca i la Banda del Col·legi de Santa Maria de Blanes. (...) Tot seguit la tradicional Baixada de Sant Pau. En arribar a la Plaça de la Vila tindrà lloc l'exhibició dels Balls Populars"*. Els Castellers de Vilafranca van enlairar els seus castells davant l'ermita de Sant Pau i a la plaça de la Vila amb un resultat força bo per les dates: tres i quatre de set, cinc de sis net i tres de sis per sota net.

4. Els Castellers de Ribes (1981-1985)

Aprofitant-se de l'efervescència casteller que es vivia durant el final dels 70 i de l'augment creixent d'actuacions i aficionats al món dels castells, a Ribes, a principis de 1981, es va plantejar la possibilitat de crear una colla pròpia, de la mateixa manera que la tenien Sitges, Vilanova o Vilafranca.

S'ha de tenir present que el Ribes de fa 20 anys no era el mateix d'avui ja que a primers dels vuitanta a Ribes hi havia poc més de 4.000 habitants. Aquest fet limitava molt la colla, ja que qualsevol colla casteller necessita una gran massa de gent per poder tirar endavant amb suficients garanties. Amb tot, foren uns 200 els ribetanes i ribetanes que es posaren la camisa color terra durant els quatre anys d'existència de la colla. A la colla ribetana també hi hagué participació de gent d'altres pobles de la comarca, però aquest fet era molt limitat donada la saturació casteller que en aquells anys es vivia al Garraf (tres colles a Vilanova i la de Sitges).

En la gestació dels Castellers de Ribes, hi va tenir un paper fonamental en Ricard Baquès, fundador dels Castellers de Sitges (1971), que també havia col·laborat en la formació dels Bordegassos de Vilanova (1972). Com era d'esperar els començaments foren difícils ja que gairebé ningú no tenia coneixements de tècnica casteller, i per això foren d'agrair totes les col·laboracions que tingueren per part de gent més experta.

*Castellers de Ribes, primer 3 de 7
descarregat per la colla, 27 de juny de 1982
(Arxiu Històric de Ribes)*

Els Castellers de Ribes van fer la primera aparició pública a la plaça Marcer el 26 d'abril de 1981, amb Calixte Pagès com a cap de colla i camisa de color terra (recordant el color de les timbes que envolten la riera de Ribes, així com els camps llaurats).

L'actuació que feren en aquest primer dia fou força destacable: quatre de sis, tres de sis, intent desmuntat de torre de sis i pilar de cinc per sota carregat. A destacar que la torre de sis es desmuntà perquè a un casteller li baixaren els pantalons.

Durant els quatre anys de vida de la colla ribetana les actuacions castelleres serien habituals a Ribes ja que la colla participaria en actes populars, establiria un calendari d'actuacions fixes i participaria de la Festa Major, afegint-se al seguici festiu i organitzant una diada castellera amb altres colles el cap de setmana més proper a la Festa.

La Festa Major de Sant

Pere de 1981, amb una portada del programa plenament castellera, fou la primera en què prengueren part els Castellers de Ribes. Així el diumenge 28 tingué lloc "a la 1 del migdia, a la Plaça de la Vila disparada de morterets, traca i repicament de campanes que marcaran el començament de la Festa Major. Seguidament a la Plaça Marcer exhibició castellera, amb la participació de les colles: Castellers de Sitges, Castellers de Vilafranca, Bordegassos de Vilanova, Colla de Mar-Vilanova i Castellers de Ribes". D'aquesta actuació val la pena destacar diversos fets: els Castellers de Ribes van intentar per dues vegades i amb tan sols tres mesos de vida el quatre de set, castell que en el seu segon intent va caure amb l'aixecador col·locat i l'anxaneta a l'alçada dels dosos; els Castellers de Vilafranca van intentar, per dues vegades, el quatre de vuit, sent la primera vegada que es veia enlairar una construcció de vuit pisos a Ribes i per fi descarregaven a Ribes la torre de set; els Bordegassos no passaven pel seu millor moment, però amb tot van descarregar el primer tres de set per sota que veia Ribes i els Castellers de Sitges feren el mateix amb el cinc de set.

L'endemà era Sant Pere i "a 3/4 de 12 del matí a la Plaça de l'Església" tingué lloc la "Gran Cercavila dels balls populars, Castellers de Ribes (...) pels carrers, Plaça Marcer, Nou, Plaça del Centre i Plaça de la Vila, on hi haurà l'exhibició dels Balls Populars aixecant els Castellers de Ribes, els seus castells, torres i pilars"⁷. Tres i quatre de sis carregats i nou pilars de quatre fou el resultat

Castellers de Ribes, intent de 5 de 7, Sant Pere, 1983 (Mercè Cuadras)

d'aquesta primera sortida dels Castellers de Ribes per Festa Major. Aquell any van actuar en 11 ocasions i van assolir el primer quatre de set a Terrassa el dia 15 de novembre en el marc de la diada dels Minyons de Terrassa.

El 1981, altrament, serà recordat com l'any de la recuperació dels castells de nou: el 25 d'octubre a Valls la Vella descarregava el quatre de nou amb folre i la Joves el primer cinc de vuit. Dues fites pel record i la història que donaven pas a l'Edat d'Or dels castells.

Aquell hivern el descans fou molt breu per als Castellers de Ribes ja que per Sant Pau tocava fer castells. La colla ribetana no sols feia actuacions sinó que volia difondre el fet casteller entre la resta de ribetans. Una mostra n'és la projecció en vídeo de la diada de Santa Úrsula de 1981 i la projecció de pel·lícules dels Castellers de Ribes que es realitzà el dissabte 23 de gener a l'envelat. L'endemà *"a la 1 del migdia, a la Plaça de la Vila disparada de morterets, traca i repicament de campanes que donarà començament a la Festa Major. Seguidament a la Plaça Marcer exhibició castellera amb les colles de: Colla Jove de Valls i Castellers de Ribes"*⁸. Mentre la Joves de Valls descarregava la torre de set i un quatre de set net, entre d'altres castells, els Castellers de Ribes descarreguen per primera vegada a Ribes el quatre de set i feien un intent desmuntat de tres de set.

Fins Sant Pere els Castellers de Ribes havien descarregat 4 cops el quatre de set i una el tres de sis per sota. També s'havien enfrontat al tres de set, però el castell es resistia i el moment idoni per descarregar-lo havia de ser la diada castellera de Festa Major. La diada se celebrà el diumenge

Castellers de Ribes, pilar al balcó, Sant Pau, 1983 (Joan Carles Mestre)

27 de juny amb els Castellers de Vilafranca i els Castellers de Vilanova-Colla de Mar com a colles convidades. Els Castellers de Vilafranca aixecaren la torre de set, el cinc de set i el tres de set per sota, mentre que els vilanovins feren el mateix amb el tres i quatre de set i la torre de sis. Els Castellers de Ribes per la seva banda van descarregar un magnífic tres de set, el primer de la colla, a més del quatre de set i la torre de sis. L'eufòria entre els ribetans era més que justificada.

Els dies de Festa Major els Castellers de Ribes van tornar a afegir-se al seguici festiu aixecant diversos pilars i fent una exhibició amb castells de sis a la plaça de la Vila en acabar l'exhibició dels Balls Populars del dia de Sant Pere.

El balanç a final de temporada fou més que satisfactori: 2 tres de set, 7 quatre de set descarregats i un de carregat, 11 torres de sis descarregades i una de carregada i 3 pilars de cinc descarregats més 5 de carregats. Aquell mateix any s'arribaren a fer algunes proves de torre de set, però no reeixiren i no es materialitzaren a plaça. El que sí es va assolir aquell any fou el primer tres de nou

folrat del segle per part de la Vella de Valls en la diada de Santa Úrsula.

Ribes s'estava consolidant com a plaça castellera (tenia colla pròpia i feia molts anys que s'hi feien castells) i la gent cada cop era més exigent amb els castells que es veien enlairar. Però a Ribes encara li faltava una cosa: no era plaça de vuit. Aquell 1983 havia de ser l'any que s'aconguís.

⁸ Programa de Festa Major de Sant Pau 1982

La temporada castellera començà, com sempre, molt aviat per als ribetans. Sant Pau era la primera actuació important de l'any (havien actuat una setmana abans en la inauguració del Casal d'Avis). El diumenge 23 junt als Castellers de Barcelona (torre de set com a castell més gran), els ribetans van descarregar per segona vegada en el seu historial dos castells de set en una mateixa diada. Els dies propis de la Festa Major es van tornar a afegir al seguici festiu aixecant diversos pilars i castells de sis.

I arriba Sant Pere, moment idoni per convertir Ribes en plaça de vuit i motiu pel qual es contractà la Colla Vella dels Xiquets de Valls, colla puntera del moment i única que havia fet castells de nou fins llavors. A més els Castellers de Ribes volien fer, en aquesta diada, un pas endavant en el seu historial enfrontant-se amb el cinc de set, donada la bona temporada que duïen fins al moment (havien repetit l'actuació de Sant Pau en 3 ocasions). En dies previs els assajos foren intensos per part dels Castellers de Ribes per tal d'afrontar amb prou

garanties un castell d'aquella enver-

gadura. La diada tingué lloc el dissabte 2 de juliol a les 7 de la tarda a la plaça Marcer i el resultat fou dispar per a les dues colles. La Vella de Valls, que per contracte s'havia compromés a fer castells de 8, va fer la millor actuació castellera que s'havia fet mai a Ribes. Van descarregar el quatre de vuit, la torre de set i el cinc de set. Ribes per fi era plaça de vuit! Per la seva banda els ribetans tot i descarregar altra vegada el tres i quatre de set no van poder fer-se amb el desitjat cinc de set que va caure a l'entrada de dosos. Per aquella mateixa nit hi havia previst el Ball del Casteller amb el conjunt Matiz a la Piscina Municipal. El global de la temporada 1983 fou més que positiu: es descarregaren 6 tres de set, 5 quatre de set i 15 torres de sis.

L'any 1984 no fou tant bo com els anteriors a causa d'una menor presència de castellers, tant als assajos com a les sortides i això motivà que no s'aconguessin els èxits d'anys precedents. Els Castellers de Ribes encara prengueren part en les dues festes majors, però la crisi interna era més que palpable. Així el 19 de maig de 1984 se celebrà una Assemblea General convocada per la Junta per tal de resoldre els problemes sorgits arran de la dimissió irrevocable de quatre dels membres de la Junta. La solució momentània fou la creació d'una Junta Gestora, encarregada de fer una crida al poble de Ribes i fer un pla de viabilitat. Aquests fets motivaren que la temporada s'acabés ben aviat i així l'11 de Setembre es va fer el que representaria la darrera actuació dels Castellers de Ribes.

Colla Vella dels Xiquets de Valls, primer 4 de 8 descarregat a Ribes, 2 de juliol de 1983 (Mercè Cuadras)

L'any 1985 la colla va començar a assajar, però la participació va ser força minsa i en una reunió celebrada el 3 de maig es va decidir plegar ja que només amb 10 persones grans, els assajos es feien perillosos per a la mainada que, segons sembla, continuava assajant amb regularitat. En un primer moment acordaren suspendre les activitats momentàniament ja que a la Junta hi havia partidaris de seguir endavant, però lamentablement aquell fou l'últim assaig i dia de vida dels Castellers de Ribes.

Els caps de colla dels Castellers de Ribes van ser Calixte Pagès i Gregorio «Goyo» Serrano, els quals tingueren al darrere un ampli equip tècnic. Els presidents foren Joan Cuadras i Josep Garcia Bonada.

La profunda crisi que afectà el fet casteller al Garraf durant els vuitanta no sols acabà amb la trajectòria dels Castellers de Ribes (1985), sinó que prèviament havia precipitat la desaparició dels Castellers de Vilanova-Colla de Mar (1983) i el 1987 els Castellers de Sitges serien els que dirien adéu. Mentrestant els Bordegassos de Vilanova que tants bons èxits havien assolit a finals dels setanta, maldaven per descarregar castells de la gamma de set i mig i la Colla Jove de Vilanova es trobava estancada en els castells de set de la gamma bàsica.

Tot i la desaparició dels Castellers de Ribes les actuacions castelleres seguiren realitzant-se en anys successius. El 1985 els Bordegassos de Vilanova actuaren el dia de Sant Pere aixecant el tres de set, el quatre de set amb l'agulla i la torre de sis. L'any següent serien els Castellers de Vilafranca els encarregats de visitar-nos per partida doble, per Sant Pau i per Sant Pere.

Colla Joves Xiquets de Valls,
torre de 7, Sant Pau, 1982
(Mercè Cuadras)

Cal destacar que el dia de Sant Pere hi havia programada "a les 12 del migdia, a la Plaça Marcer exhibició castellera amb els Castellers de Vilafranca (castells de 8)⁹", coincidint l'actuació amb l'Ofici de Festa Major. S'anunciava l'enlairament de castells de vuit, però no fou així. El motiu cal buscar-lo en l'actuació feta pocs dies abans a Reus en què tot i descarregar el quatre de vuit i la torre de set van ensopegar amb el tres de vuit. Els castells que finalment van enlairar foren la torre de set, el cinc de set i el tres de set per sota. Per Sant Pau de 1987 tenim la darrera notícia d'una actuació castellera per Festa Major a Ribes dels vuitanta amb els Xicots de Vilafranca.

Amb tot, el caliu casteller no desapareixeria del tot a Ribes ja que entre 1989 i 1990 Josep Garcia junt a Carles Rabassó i Mercè Cuadras van conduir un

interessant programa casteller a TV Ribes anomenat *Castells*. Aquest programa fou el primer que es feia sobre temàtica castellera en una TV local de tot Catalunya.

5. Les grans construccions (1993-2000)

Des de la darrera actuació a Ribes, el 1987, el fet casteller havia patit una important evolució. El nombre de colles comença a créixer de forma vertiginosa des de començaments dels noranta. Els castells de nou, que fins aleshores es descarregaven en comptades ocasions a partir de 1992 comencen a descarregar-se amb més assiduitat. Aquell mateix any la Joves de Valls descarrega la tripleta màgica (tres i quatre de nou més el cinc de vuit) i el 1993 els Minyons de Terrassa en carregar la torre de nou amb folre i manilles donen inici al que s'ha arribat a anomenar l'Edat de Platí dels castells, en què es recuperen tots els castells fets durant el segle XIX –es descarreguen el cinc de nou amb folre (Vella de Valls, 1995), el pilar de vuit amb folre i manilles (Castellers de Vilafranca, 1997), el quatre de nou net (Minyons de Terrassa, 1998), el tres de vuit per sota (Vella de Valls, 1999) i es carrega la torre de vuit neta (Castellers de Vilafranca, 1999)– i fins i tot se'n fan de nous –es descarrega la torre de nou amb folre i manilles (Vella de Valls, 1994), el quatre de nou amb folre i agulla (Castellers de Vilafranca, 1996) i el tres de deu amb folre i manilles (Minyons de Terrassa, 1998)–. A banda d'aquestes fites altres colles s'afegeixen al selecte grup de colles de nou: Castellers de Vilafranca (1987), Minyons de Terrassa (1988), Jove de Tarragona (1993), Castellers de Terrassa (1995), Xiquets de Reus (1996), Xiquets de Tarragona (1998), Castellers de Barcelona (1998) i Bordegassos de Vilanova (1999).

És en aquest context de puixança castellera que el 1993 Ribes recupera les actuacions de castells per Festa Major amb una actuació dels Bordegassos de Vilanova el 27 de juny. Tres i quatre de set seran els millors castells.

Per Sant Bartomeu de 1993, i sota el guiatge de Ricard Baquès i Valentí Mongay, es presenta a Sitges la Colla Jove de Castellers de Sitges. Amb una important presència de ribetans en les seves files des d'un primer moment la colla es vincularà molt amb Ribes i actuarà diverses vegades al nostre municipi. No serà fins Sant Pere de 1995 quan la colla actuï per primera vegada per Festa Major, cosa que no ha deixat de fer des de llavors. L'actuació d'aquell any fou

*Bordegassos de Vilanova, 4 de 8, Sant Pere de 1998
(Arxiu Colla Jove de Castellers de Sitges)*

Colla Jove de Castellers de Sitges, 4 de 7 amb agulla, Sant Pere de 1998 (Arxiu Colla Jove de Castellers de Sitges)

Castellers de Vilafranca, torre de 8 amb folre, Sant Pere de 1997 (Arxiu Històric de Ribes)

organitzada per l'entitat Els Xulius, CSR dins la programació de Festa Major i tingué lloc a mitjanit de l'1 de juliol a la plaça Marcer amb el tres de set com a millor castell.

El 1996 significa un salt qualitatiu en les actuacions castelleres per Festa Major a Ribes en recuperar-se l'actuació amb dues colles, cosa que no succeïa des de 1984. Les dues colles foren els Castellers de Vilafranca i la Jove de Sitges. Els verds, que gairebé 50 anys abans havien portat els primers castells a Ribes, van plantar els seus primers castells de vuit a Ribes. Van destacar per sobre de tot el tres de vuit i la torre de vuit folrada que per primera vegada es veien a Ribes. Aquesta diada a diferència de les dels anys vuitanta recuperava la plaça de la Vila com a plaça castellera. La Jove de Sitges per la seva banda descarregà el tres i quatre de set i carregà el cinc de set. Aquesta caiguda va impedir tirar el tres de set per sota, un dels objectius de la colla i que no s'aconseguiria fins l'any següent.

El 1997 les dues colles repetien diada. Aquell 30 de juny va tenir lloc la millor diada mai vista a Ribes fins al moment. Els Castellers de Vilafranca es trobaven en un moment de forma excepcional i eren la colla amb un repertori de castells més ampli gràcies al domini del pilar de sis. L'any anterior havien descarregat el primer quatre de nou amb l'agulla de la història i aquell mateix any tenien com a principal objectiu el cinc de nou. Per aquest motiu des de bon començament de temporada el cinc de vuit fou un castell que predominà en les seves actuacions. Ribes va tenir la sort de gaudir d'una fantàstica actuació amb castells de vuit de la gamma alta: torre de vuit amb folre, cinc de vuit i quatre vuit amb l'agulla. Tot arrodonit amb un fantàstic

pilar de sis. La Jove de Sitges, per la seva banda, aquell any no duia la temporada tan avançada com l'any anterior i s'hagué de conformar amb el tres de set com a millor castell.

L'actuació de 1998 va ser protagonitzada per tres colles, els Bordegassos de Vilanova, la Jove de Sitges i els Castellers d'Esplugues. Els Bordegassos havien iniciat un cicle ascendent des que el 1994 descarreguen el quatre de vuit. El dia de la colla de l'any anterior havien descarregat el tres i quatre de

vuit, la torre de set i el pilar de sis, que

era fins al moment la millor actuació

de la seva llarga història. Aquesta

mateixa actuació s'igualaria a

Ribes en aquesta diada obrint

les portes a castells superiors:

carreguen la torre de vuit per

les Neus, la descarreguen per

Tot Sants a Vilafranca i

descarreguen el cinc de vuit

el dia de la colla. Per la seva

banda la Jove de Sitges va

descarregar el cinc de set, el

quatre de set amb l'agulla

(castell que feia dues temporades que no

es descarregava), el tres de set i dos pilars

de cinc simultanis. Era la seva millor

actuació de la història fins el moment.

Aquell mateix any seria superada per Sant

Bartomeu en carregar la torre de set i el

tres de set per sota i descarregar el cinc de

set. Els Castellers d'Esplugues van aixecar

castells de sis.

Aquests dos darrers anys l'actuació castellera

ha estat marcada per un descens en el nivell

dels castells si ho comparem amb anys

precedents. Amb tot el 1999 els

Bordegassos de Vilanova van carregar un

pilar de sis com a millor castell i la Jove de

Sitges feia el tres i quatre de set. Així

mateix la Jove de Sitges i els

Castellers de Castelldefels van

protagonitzar el passat 1 de

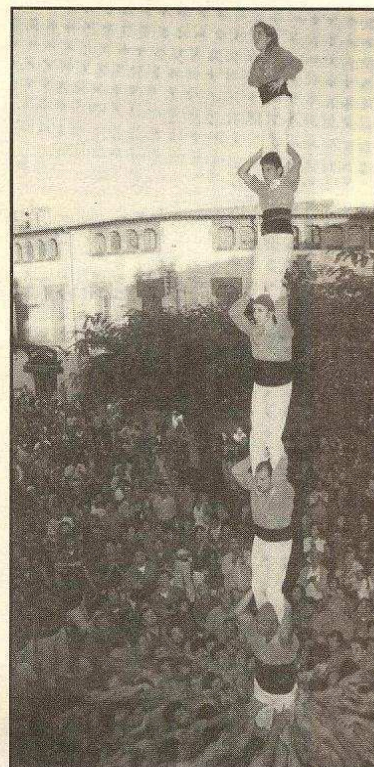
juliol la darrera actuació

de castells per Festa

Major.

Castellers de Vilafranca, 5 de 8, Sant Pere de 1997
(Arxiu Històric de Ribes)

Castellers de Vilafranca, pilar
de 6, Sant Pere de 1997
(Arxiu Històric de Ribes)

Castellers de Vilafranca, 4 de 8
amb agulla, Sant Pere de 1997
(Arxiu Històric de Ribes)

6. Mig segle de castells a Ribes per Festa Major

Any	Dia	Colla	Actuació
1949	29 de juny	Castellers de Vilafranca	3/6, 4/6, 4/6a, 4p4
1950	29 de juny	Castellers de Vilafranca	2p4, 4/6n
1951	29 de juny	Castellers de Vilafranca	p4, 2/6, 3/6, 4/6n, p5
1952	29 de juny	Castellers de Vilafranca	4/6n, 4/7, 2/6, 2p5, 3p4
1953	29 de juny	Castellers de Vilafranca	
1954	29 de juny	Castellers de Vilafranca	
1968	29 de juny	Castellers de Vilafranca	4/7, i3/7, div. p5
1969	29 de juny	Castellers de Vilafranca	4/7, i2/7, 2p5
1970	29 de juny	Castellers de Vilafranca	
1971	29 de juny	Colla Joves Xiquets de Valls	2/6, 4/7, p5
1972	29 de juny	Castellers de Sitges	5p4, p4c, p4s, p5c, 2/6, 4/6n, 4/7c
1973	29 de juny	Bordegassos Vilanova	3/6s, 4/7c, 2/6, p4
1974	29 de juny	Castellers de Sitges	4p4, 4/6n, 3/7, 4/7ac, 2/6, p5
1975	29 de juny	Bordegassos Vilanova	3/7, 2/6, p5 div. p4
1976	29 de juny	Castellers de Sitges	3/7, 4/7, 2/6, p5
1977	2 de juliol	Bordegassos Vilanova	3/7, 4/7, 2/6, p5, p4
		Castellers de Vilafranca	3/7, 4/7a, i2/7, p5s
1979	1 de juliol	Bordegassos Vilanova	3/7, 4/7, 2/6, p5, 2p4
1980	28 de juny	Bordegassos Vilanova	2p4, 2/6, i3/7s, 4/7a
		Castellers de Sitges	2p4cam, i2/7, i3/7s, i2/7, 3/7, p5
1981	25 de gener	Castellers de Vilafranca	3/7, 4/7, 5/6n, 3/6sn, 3p4
	28 de juny	Castellers de Sitges	4/7, 3/7, 5/7, p5
		Bordegassos Vilanova	4/7a, 3/7s, i2/6, 2/6, p5c
		Castellers de Vilafranca	id4/8, i4/8, 2/7, 5/7, p5
		Colla de Mar-Vilanova	4/7, 3/7, 2/6, p5
		Castellers de Ribes	2i4/7, 2/6, ip5
	29 de juny	Castellers de Ribes	3/6c, 4/6c, 9p5
1982	24 de gener	Castellers de Ribes	5p4, 3p4cam, 2/6, id3/7, 4/7, p5
		Colla Joves Xiquets de Valls	2/7, 3/7, 4/7n, p5
	25 de gener	Castellers de Ribes	3/6n, 4/6n, 7p4, 5p4cam, p5
	27 de juny	Castellers de Vilafranca	3/7s, 2/7, 5/7, p5s
		Colla de Mar-Vilanova	3/7, 4/7 2/6, p5s
		Castellers de Ribes	3/7, 4/7 2/6, p5s
	29 de juny	Castellers de Ribes	16p4, 3/6, 4/6, 2/6
1983	23 de gener	Castellers de Barcelona	2/7, 3/7, 4/7a, p5
		Castellers de Ribes	2/6, 3/7, 4/7, p5c
	25 de gener	Castellers de Ribes	18p4, 2 2/6, 3/6, 4/6
	28 i 29 de juny	Castellers de Ribes	13p4, 2 2/6, 2 3/6n 4/6n
	2 de juliol	Castellers de Ribes	3/7, i5/7, 4/7, p5
		Colla Vella Xiquets de Valls	2/7, 4/8, 5/7, 2p5
1984	29 de juny	Castellers de Ribes	
		Colla Joves Xiquets de Valls	2/7, 4/7a, 3/7
1985	29 de juny	Bordegassos de Vilanova	3/7, 4/7a, 2/6, p5
1986	26 de gener	Castellers de Vilafranca	
	29 de juny	Castellers de Vilafranca	2/7, 5/7, 3/7s, 2/6n, p5, p5s
1987	25 de gener	Xicots de Vilafranca	
1993	27 de Juny	Bordegassos de Vilanova	2/6, 4/7, 3/7, p5
1995	1 de Juliol	Colla Jove Castellers de Sitges	2p4, 3/6s, 5/6, 3/7
1996	30 de juny	Colla Jove Castellers de Sitges	5/7c, 3/7, 4/7, p5
		Castellers de Vilafranca	2/8f, 4/8, 3/8, 3p5
1997	29 de juny	Colla Jove Castellers de Sitges	3/7, id4/7, 4/7, 2/6, p5
		Castellers de Vilafranca	4/8a, 2/8f, 5/8, p6
1998	27 de juny	Colla Jove Castellers de Sitges	p4cam, 5/7, 4/7a, 36/7, 2p5
		Bordegassos de Vilanova	p4cam, 4/8, 3/8, 2/7, p6
		Castellers de Esplugues	p4cam, 2/6, 2id3/7, 4/6n, 2p4
1999	27 de juny	Colla Jove Castellers de Sitges	p4cam, 4/7, 3/7, 2/6, p5, 2p4
		Bordegassos de Vilanova	p4cam, 4/7a, 4/7n, 5/7, p6c
2000	1 de juliol	Colla Jove Castellers de Sitges	p4camc, 2/6, 4/6a, id3/7, 3/6, p4
		Castellers de Castelfelers	p4cam, 4/6a, 3/6, id2/6, p4

c, carregat i, intent id, intent desmuntat a, castell amb agulla n, castell net s, castell per sota p, pilar

6. Mig segle de castells a Ribes per Festa Major

Any	Dia	Colla	Actuació
1949	29 de juny	Castellers de Vilafranca	3/6, 4/6, 4/6a, 4p4
1950	29 de juny	Castellers de Vilafranca	2p4, 4/6n
1951	29 de juny	Castellers de Vilafranca	p4, 2/6, 3/6, 4/6n, p5
1952	29 de juny	Castellers de Vilafranca	4/6n, 4/7, 2/6, 2p5, 3p4
1953	29 de juny	Castellers de Vilafranca	
1954	29 de juny	Castellers de Vilafranca	
1968	29 de juny	Castellers de Vilafranca	4/7, i3/7, div. p5
1969	29 de juny	Castellers de Vilafranca	4/7, i2/7, 2p5
1970	29 de juny	Castellers de Vilafranca	
1971	29 de juny	Colla Joves Xiquets de Valls	2/6, 4/7, p5
1972	29 de juny	Castellers de Sitges	5p4, p4c, p4s, p5c, 2/6, 4/6n, 4/7c
1973	29 de juny	Bordegassos Vilanova	3/6s, 4/7c, 2/6, p4
1974	29 de juny	Castellers de Sitges	4p4, 4/6n, 3/7, 4/7ac, 2/6, p5
1975	29 de juny	Bordegassos Vilanova	3/7, 2/6, p5 div. p4
1976	29 de juny	Castellers de Sitges	3/7, 4/7, 2/6, p5
1977	2 de juliol	Bordegassos Vilanova	3/7, 4/7, 2/6, p5, p4
		Castellers de Vilafranca	3/7, 4/7a, i2/7, p5s
1979	1 de juliol	Bordegassos Vilanova	3/7, 4/7, 2/6, p5, 2p4
1980	28 de juny	Bordegassos Vilanova	2p4, 2/6, i3/7s, 4/7a
		Castellers de Sitges	2p4cam, i2/7, i3/7s, i2/7, 3/7, p5
1981	25 de gener	Castellers de Vilafranca	3/7, 4/7, 5/6n, 3/6sn, 3p4
	28 de juny	Castellers de Sitges	4/7, 3/7, 5/7, p5
		Bordegassos Vilanova	4/7a, 3/7s, i2/6, 2/6, p5c
		Castellers de Vilafranca	id4/8, i4/8, 2/7, 5/7, p5
		Colla de Mar-Vilanova	4/7, 3/7, 2/6, p5
		Castellers de Ribes	2i4/7, 2/6, ip5
	29 de juny	Castellers de Ribes	3/6c, 4/6c, 9p5
1982	24 de gener	Castellers de Ribes	5p4, 3p4cam, 2/6, id3/7, 4/7, p5
		Colla Joves Xiquets de Valls	2/7, 3/7, 4/7n, p5
	25 de gener	Castellers de Ribes	3/6n, 4/6n, 7p4, 5p4cam, p5
	27 de juny	Castellers de Vilafranca	3/7s, 2/7, 5/7, p5s
		Colla de Mar-Vilanova	3/7, 4/7 2/6, p5s
		Castellers de Ribes	3/7, 4/7 2/6, p5s
	29 de juny	Castellers de Ribes	16p4, 3/6, 4/6, 2/6
1983	23 de gener	Castellers de Barcelona	2/7, 3/7, 4/7a, p5
		Castellers de Ribes	2/6, 3/7, 4/7, p5c
	25 de gener	Castellers de Ribes	18p4, 2 2/6, 3/6, 4/6
	28 i 29 de juny	Castellers de Ribes	13p4, 2 2/6, 2 3/6n 4/6n
	2 de juliol	Castellers de Ribes	3/7, i5/7, 4/7, p5
		Colla Vella Xiquets de Valls	2/7, 4/8, 5/7, 2p5
1984	29 de juny	Castellers de Ribes	
		Colla Joves Xiquets de Valls	2/7, 4/7a, 3/7
1985	29 de juny	Bordegassos de Vilanova	3/7, 4/7a, 2/6, p5
1986	26 de gener	Castellers de Vilafranca	
	29 de juny	Castellers de Vilafranca	2/7, 5/7, 3/7s, 2/6n, p5, p5s
1987	25 de gener	Xicots de Vilafranca	
1993	27 de Juny	Bordegassos de Vilanova	2/6, 4/7, 3/7, p5
1995	1 de Juliol	Colla Jove Castellers de Sitges	2p4, 3/6s, 5/6, 3/7
1996	30 de juny	Colla Jove Castellers de Sitges	5/7c, 3/7, 4/7, p5
		Castellers de Vilafranca	2/8f, 4/8, 3/8, 3p5
1997	29 de juny	Colla Jove Castellers de Sitges	3/7, id4/7, 4/7, 2/6, p5
		Castellers de Vilafranca	4/8a, 2/8f, 5/8, p6
1998	27 de juny	Colla Jove Castellers de Sitges	p4cam, 5/7, 4/7a, 36/7, 2p5
		Bordegassos de Vilanova	p4cam, 4/8, 3/8, 2/7, p6
		Castellers de Esplugues	p4cam, 2/6, 2id3/7, 4/6n, 2p4
1999	27 de juny	Colla Jove Castellers de Sitges	p4cam, 4/7, 3/7, 2/6, p5, 2p4
		Bordegassos de Vilanova	p4cam, 4/7a, 4/7n, 5/7, p6c
2000	1 de juliol	Colla Jove Castellers de Sitges	p4camc, 2/6, 4/6a, id3/7, 3/6, p4
		Castellers de Castelfelers	p4cam, 4/6a, 3/6, id2/6, p4

c, carregat i, intent id, intent desmuntat a, castell amb agulla n, castell net s, castell per sota p, pilar

*Castellers de Ribes, 4 de 7,
Sant Pau de 1993
(Joan Carles Mestre)*

7. A tall de conclusió

En aquest mig segle d'actuacions castelleres a Ribes per Festa Major han estat 32 els anys en què n'hem pogut gaudir, quatre d'ells amb colla pròpia (1981-1984). La majoria de les actuacions s'han realitzat per Sant Pere, 31 anys, mentre que per Sant Pau sols han estat 5. Al llarg d'aquests anys, 12 han estat les colles que han aixecat els seus castells a Ribes, la majoria de set, però tant el 1983 amb la Vella de Valls, com entre 1996-1998 amb els Castellers de Vilafranca i els Bordegassos de Vilanova. Ribes ha estat testimoni de diverses construccions de vuit pisos i espadats de sis. En resum una petita història que calia recopilar i un record a la colla local: els Castellers de Ribes.

Pit i amunt !!

8. Bibliografia

BROTONS, Xavier. *Castells i castellers*. Lynx, Barcelona, 1995.

CATALÀ ROCA, Pere (Dir). *Món casteller*. Vol I i II. Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1981.

CAPDEVILA, Xavier; BROTONS, Xavier; MAÑÉ, Antoni. *Vilanova bordegassa. Crònica d'un quart de segle*. El Cep i la Nansa, Vilanova i la Geltrú, 1997.

COLL G., COLL P., FERRET, A., "Els Castellers de Ribes" dins *La Torre, revista de la Colla Jove de Castellers de Sitges*, núm.11, Colla Jove de Castellers de Sitges, Sitges, tardor de 1997

D.A. *Els bordegassos de Vilanova. 10 anys de castells i altres coses...* El Cep i la Nansa, Vilanova i la Geltrú, 1982.

FERRANDO i ROMEU, Pere. *El Penedès casteller. Pàgines d'història*. Cossetània edicions, Valls, 1998.

JARIA i MANZANO, Jordi. *Història dels concursos de castells*. Edicions el Mèdol, Tarragona, 1996.

MIRALLES i FIGUERES, Eloi. *Fem pinya! Els castells, símbol i expressió del nostre poble*, Diàfora. Barcelona, 1981.

Programes de Festa Major de Sant Pau i Sant Pere (1901-2000), Ajuntament de Sant Pere de Ribes

TERRAZA, Santi. *50 actuacions castelleres del segle XX. Diades que han fet història*. Edicions el Mèdol, Tarragona, 2000 .

Internet

www.fut.es/~cjxt

Revistes consultades

L'Aleta, dels Bordegassos de Vilanova

La Torre, de la Colla Jove de Castellers de Sitges

Diaris consultats

Diari de Vilanova, *Eco de Sitges (ES)*, *Panadés*, *El 3 de vuit*, *L'Hora del Garraf*, *Montgrós*, *La Voz del Penedès*

Arxius consultats

Arxiu Històric del Comú de Ribes (AHCR)

Arxiu Històric de Sitges

Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès

Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú

Agraïments: Marc Riba, Alfons Márquez «Nejinyo», Josep Lluís Palacios, Esther Trincado, Bordegassos de Vilanova, Colla Jove de Castellers de Sitges, Castellers de Vilafranca, Xicots de Vilafranca, Castellers de Barcelona, Joan Tort, Jordi Torallas, Josep García, Mercè Cuadras, Gregorio Serrano, Manel Font, Joan Carles Mestre i a tots els castell@rs que algun cop o altre han actuat a Ribes per Festa Major.

LA...
C/...
Tel. 93 896 15 07 Fax 93 896 16 53

**BAR
QUOVADIS**

Espectacles
tapes i entorns

P. Marçà 14
Tel. 93 896 41 41

TURVE, C.M.

Plaça de l'Església
08541 Vilanova del Barquès

C. Tardor, 7 Tel. i fax 93 896 87 42

FINQUES TERRANOVA

Finques, cases, terrenys
urbanitzats i no urbanitzats

C/... Tel. 93 896 3 40

**La
Promena**

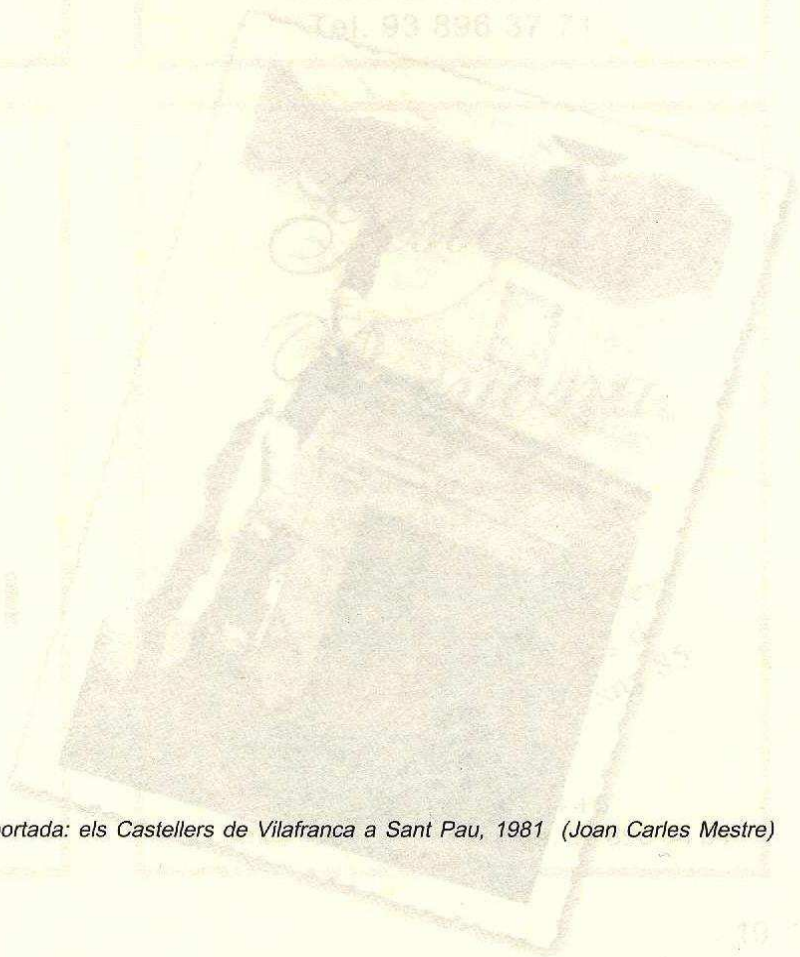
Ajuntament de
Sant Pere de Ribes

**Fusteria
ROMA**

Cristòfol Mestre 37
Tel. 93 896 37 71

ES

Banc Sabadell

Fotografia de contraportada: els Castellers de Vilafranca a Sant Pau, 1981 (Joan Carles Mestre)

8 Bibliografia

BROTONS, Xavier. *Castells i Castellers*. Llibre d'història, 1983.

COPIELERADA, Pere (Dr). *Castells i Castellers*. Vol. I i II. Ronda, 1981.

CAPDEVILA, Xavier. BROTONS, Xavier. MARC, Antoni. *Vida i obra de Josep Maria Capdevila*. El Capellà de Sant Pere de Ribes. Vol. I i II. Galdà, 1987.

COLL, G. COLL, P., FERRER, A. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

FERRER, A. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

FERRER, A. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

JARJA, MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

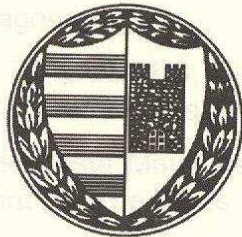
MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

MARZANO, Jordi. *El Castell de Ribes*. Galdà, 1987.

Ajuntament de Sant Pere de Ribes

